

ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА В ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

В.А. Москаленко

кандидат економічних наук, доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

e-mail: m.valentina.an@ukr.net; ORCID: 0000-0002-9469-9363

В.П. Колоша

директор ПСП «Пісківське»

(с. Піски, Бахмацький район, Чернігівська область, Україна)

e-mail: piskivske@ukr.net; ORCID: 0000-0003-3946-6775

Розглядаються проблеми сталого розвитку сільських територій у контексті впливу галузі тваринництва на його формування. Підкреслюється, що принципи сталого розвитку сьогодні визнані провідними країнами світу як стратегічні напрями розвитку галузі. У процесі дослідження використані діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний метод (аналіз поглядів відносно поняття категорії сталий розвиток), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення і формулювання висновків). У статті розглянуто проблеми впливу галузі тваринництва на формування сталого розвитку сільських територій. Здійснено стислий огляд підходів та принципів щодо трактування поняття «сталий розвиток». Відзначено, що сучасна ситуація на сільських територіях має критичний характер з точки зору, в першу чергу, соціальних та екологічних проблем. Галузь тваринництва має стати одним із елементів їх вирішення. Зазначено, що її розвиток дає змогу не тільки диверсифікувати виробництво, а й покращити соціальну ситуацію та вирішити окремі екологічні проблеми. Подано власне визначення поняття сільського розвитку як розвитку який забезпечує підвищення рівня та якості життя сільських мешканців з забезпеченням їх соціальних потреб та можливості передачі наступним поколінням природного біорізноманіття відповідних територій. Підкреслено, що дане визначення об'єднує в собі економічний, соціальний та екологічний розвиток.

Сформульовані основні принципи державної політики розвитку сільських територій на засадах сталого розвитку з виділенням її складових елементів. Запропоновані заходи щодо сталого розвитку сільських територій через підтримку галузі тваринництва, як одного з складових сільськогосподарського виробництва. Зазначено, що сьогодні вести інтенсивне виробництво можливо за умов дотримання оптимального співвідношення структури землекористування та наявності галузі тваринництва у структурі виробництва.

Ключові слова: сталий розвиток, соціальний розвиток, екологічний стан територій, ефективність тваринництва, економічна ефективність.

ВСТУП

В останні десятиліття перед людством постав цілий ряд системних загроз. Серед них прийнято виокремлювати значну диференціацію в рівні життя між розвинутими країнами і країнами «третього світу», суттєву диференціацію рівнів доходів населення в більшості країн світу, забруднення навколишнього середовища, обмеженість та скорочення легкодоступних природних ресурсів, деградацію сільськогосподарських земель. Безумовно, це далеко не повний перелік сучасних проблем та викликів. Однак слід наголосити, що подібна постановка питання призвела до появи теорії сталого розвитку. При цьому навіть вважається, що теорія

сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, що ігнорує екологічну небезпеку [1]. Сьогодні саме на засадах сталого розвитку розвивається переважна більшість провідних країн світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Початок теорії сталого розвитку можна пов'язати з роботами В. Вернадського, який уперше висунув концепцію ноосфери, в основі якої лежить ідея гармонізації взаємодії суспільства та природи [2]. Він вважав, що «людство, взяте в цілому, стає потужною геологічною силою, яка визначає нову геологічну еволюційну

зміну біосфери», і попереджав про небезпеку, приховану у формуванні ноосфери.

У сучасному світі ця теорія фактично в новій інтерпретації з'явилась на початку 70-х років минулого століття. У 1972 р. в Стокгольмі відбулась Конференція ООН із навколишнього середовища. На ній було заявлено про включення до програми дій на урядовому рівні заходів щодо вирішення проблем деградації навколишнього природного середовища й прийнято програмну заяву учасників. Зокрема й рекомендацію для Генеральної Асамблеї ООН про створення програми ООН із навколишнього середовища.

Звіт Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку в 1987 р., конференція ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. продемонстрували світу катастрофічність глобальної екологічної ситуації, яка могла б стати вибухом вже у ХХІ ст. Незаперечною необхідністю практичних кроків щодо зміни ситуації на краще призвела до принципово нової та фундаментальної стратегії економічного зростання, в основу якої було покладено ідею динамічної рівноваги, як розвиток у межах господарської єдності природного середовища, що не вносить незворотних змін у природу і не створює загрози для тривалого існування людини як біологічного виду [3].

Слід зазначити, що офіційне визначення поняття «сталий розвиток» було дано в 1992 р. на згадуваній вище Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро. Воно звучить так: «Сталый розвиток — це такий розвиток, який задовольняє потреби сучасного часу, однак не ставить під питання здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [4, с. 90].

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У процесі дослідження використані діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний метод (аналіз поглядів відносно поняття категорії сталий розвиток), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення і формулювання висновків).

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Основною метою дослідження є розгляд проблем сталого розвитку сільських територій у контексті впливу галузі тваринництва на його формування. В аграрному секторі проблема сталого розвитку є дуже актуальною. Це пов'язано передусім з тим, що в сільському господарстві відбувається безпосередній кон-

такт виробництва з природою. За цих умов не можуть не виникати проблеми в цій ланці. Людина упродовж останніх кількох тисячоліть втручається в природу. Сільське господарство стало саме тією сферою, де це втручання було розпочато.

Слід відмітити, що сьогодні проблеми сталого розвитку, в тому числі сільських територій знаходяться в центрі уваги економістів. Дані проблеми присвячені роботи О.М. Бородіної [5, 6], В. Валентинова [7], Л. Васа [8], О. Кравченко [9], Й. Маліка [10] О. Пластуна [11], С. Рудейчука [12], М. Хвесица [13], І. Яціва [14] та інших вчених. Проблема сталого розвитку сільських територій сьогодні включає в себе багато аспектів та напрямів, які мають взаємозв'язок як між собою, так і з іншими напрямками економічної науки.

Найважливішою умовою раціонального і екологічно безпечного використання землі є встановлення ефективних земельних відносин, які характеризуються суспільними відносинами між людьми, пов'язаними з володінням і користуванням землею, є складовою системи виробничих відносин кожної історичної епохи [15].

Ефективне функціонування сільськогосподарського виробництва неможливе без обґрунтування і реалізації сучасного економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства. На думку О. Варченко, насамперед необхідно врахувати, що реальна економіка функціонує і розвивається у рамках суспільного виробництва, головною рушійною силою якого є господарський механізм [16]. Його складовою є економічний механізм як конкретне вираження чинних ринкових законів у виробничій системі, яка формується на основі аграрної політики держави. Роль держави при цьому полягає в тому, щоб такий ринковий механізм функціонував так, щоб забезпечити інтереси всього суспільства. На жаль, саме в Україні ця проблема стоїть доволі гостро. Інтереси бізнесу, зокрема аграрного, далеко не завжди збігаються зі стратегічними інтересами суспільства. Фактично саме тому і була поставлена проблема сталості розвитку.

Слід зазначити, що тваринництво є тією галуззю, яка може дати стрімкий поштовх вирішенню поставлених проблем. Це, по-перше, екологічний чинник. Наявність тваринництва в структурі виробництва дає змогу оптимізувати структуру посівних площ, водночас з можливістю використання органічних добрив. Ці чинники, своєю чергою, приводять до покращення, або відновлення родючості ґрунтів. По-друге, галузь тваринництва дозволяє значно збільшити рівень зайнятості на селі та

усунути при цьому сезонність оплати праці. Нарешті, необхідно виокремити ще один важливий елемент, притаманний галузі тваринництва з точки зору сталого розвитку. Він полягає в можливості формування агроландшафтів. Сьогодні йому приділяється велика увага в країнах Європи. На жаль, в Україні поки що ця проблема не є актуальною. Однак, з огляду на загальну тенденцію, вона повинна постати найближчим часом. Розвиток агроландшафтів дасть можливість приваблювати туристів та відповідно розвивати дану галузь.

Сталий сільський розвиток визначається як розширення (через ендегенне економічне зростання) доступних для місцевих громад ресурсів та інструментів індивідуальної і скооперованої діяльності селян, організації побуту, інституціонального і просторового середовища її взаємодії [17].

Безумовно, особлива роль у цьому процесі належить саме галузі скотарства. Тож відродження галузі скотарства потребує вирішення першочергових завдань:

1. Оцінка необхідності та можливостей відродження галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах;

2. Визначення основних показників розвитку галузі;

3. Обґрунтування фінансового забезпечення відродження скотарства;

4. Удосконалення аграрної політики у тваринницькій галузі;

5. Покращання механізму державного регулювання та державної підтримки тощо [18].

Наразі аграрний сектор економіки перебуває на стадії перманентних економічних реформ. На думку П. С. Березівського, неефективні галузі звужуються до тих пір поки на ринку не лишаються тільки ті виробники, які здатні вижити в умовах жорсткої конкуренції [19]. Реалії ринку продукції скотарства вказують, на його думку, на неефективність розвитку галузі скотарства в малих господарствах, які наразі домінують, незабезпеченість нормами споживання продукції скотарства населення.

Слід окремо зазначити, що, підкреслюючи необхідність розвитку тваринництва, фактично йдеться про диверсифікацію аграрного виробництва як засобу сталого розвитку. Тобто на сьогодні дедалі більше аграрних підприємств зменшує номенклатуру продукції, яку виробляють. В основі цього явища лежить кілька чинників. По-перше, це виробництво найбільш прибуткових культур, зокрема соняшнику, ріпаку, кукурудзи, сої, пшениці. По-друге, це дозволяє спростити технології виробництва, а, відповідно, і номенклатуру необхідних машин та обладнання. По-третє, дає змогу спрости-

ти систему керування підприємством через мінімізацію кількості найманих працівників та керівників підрозділів. Фактично виникає система управління, де управлінцями є сам керівник, агроном та бухгалтер. Їх, як правило, доповнюють кілька працівників. Безумовно, це насамперед економічно позитивні чинники. Однак, мають місце і серйозні проблеми, які породжує вузька спеціалізація. Це, передусім, втрата робочих місць на селі. Тож, у свою чергу, це породжує відтік населення з сільської місцевості та занепад територій. Дедалі більше сільських територій втрачають населення. В Україні ця проблема набула загрозливих масштабів. Саме тому вона останнім часом стала стрімко привертати увагу науковців [20–22]. По-четверте, обмеженість сівозмін породжує порушення режиму відновлення поживних речовин в ґрунті, що несе стратегічну загрозу всій нації. Бо на те, щоб відновити природні властивості ґрунтів необхідно кілька тисячоліть [23].

Заходи роздержавлення, паювання та приватизації земель агропромислового комплексу не принесли очікуваних позитивних результатів. Навпаки, наявне відтворення земельних ресурсів не забезпечує належне розв'язання не лише економічних, а й соціальних та екологічних проблем, що, своєю чергою, призводить до подальшого занепаду аграрного сектору. Саме тому постає нагальна потреба у перегляді принципів управління та земельного законодавства взагалі. Адже земельні закони мають бути не лише інструментом впливу на відносини, а й відображенням певних соціальних цінностей [24].

Одним із шляхів вирішення викладених питань є розвиток на сільських територіях виробничої та обслуговуючої кооперації. Це дозволить знизити собівартість продукції, яку виробляють господарства населення та інші сільськогосподарські виробники, підвищити її якість, полегшити доступ до організованих ринків збуту, підвищити доходи учасників кооперативів, збільшити виробництво сільськогосподарської продукції, надавати якісні послуги з обслуговування сільського населення, зміцнити економічну основу господарств населення, малих та середніх товаровиробників, створити додаткові робочі місця на селі, підвищити якість життя селян через зміцнення сільської економіки та розвиток інфраструктури сіл [25].

На сучасному етапі розвитку земельних відносин саме створення агрохолдингів внесло певні корективи до теперішньої ситуації на селі [26, 27]. Агрохолдинги є бізнесовими проєктами, заснованими на отриманні переважно еконо-

мічних вигід. Підтримка і розвиток сільської інфраструктури не є переважним завданням у діяльності агрохолдингів. У зв'язку з тим, що агрохолдинги зареєстровані у містах, вони рідко сплачують податки до місцевих бюджетів. Колишні колективні сільськогосподарські підприємства, які втратили статус юридичної особи, перетворилися у філії або підрозділи агрохолдингів. Саме тому потрібно запровадити механізм, який би забезпечував сплату податків підприємствами і організаціями, які ведуть агробізнес не за місцем реєстрації їх головної компанії, а за місцем діяльності їх аграрних підрозділів, тобто у сільській місцевості. Це дозволить сільським радам акумулювати кошти місцевих бюджетів для розвитку соціальної інфраструктури села.

До позитивних сторін діяльності агрохолдингів, на думку С. В. Гринчук, можна віднести: як правило, більш ефективне і продуктивне виробництво за рахунок використання нових технологій і новацій, можливість залучення кредитних ресурсів як на внутрішньому ринку, так і за кордоном; залучення висококваліфікованих працівників, застосування інтенсивних технологій, використання високопродуктивної техніки іноземного виробництва [28].

Окрема величезна проблема сталого розвитку пов'язана з екологічною складовою. Доцільно відзначити, що в Україні на початку економічних реформ у плані мотивації екологічні розуміння не були першочерговими. Навколишнє середовище посідало нижчий щабель в ієрархії пріоритетів в Україні, де насамперед керувалися прискоренням зростання економіки, яке необхідне для задоволення базових людських потреб [29]. Однією з основних причин того, що роботи з реалізації в Україні концепції сталого розвитку значно відстають від робіт у розвинених країнах, є те, що ця концепція не стала ідеологічною.

Найважливішою умовою раціонального і екологічно безпечного використання землі є встановлення ефективних земельних відносин, які характеризуються суспільними відносинами між людьми, пов'язаними з володінням і користуванням землею, є складовою системи виробничих відносин кожної історичної епохи [30]. Сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам збалансованого природокористування, адже порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафту [31, с. 63].

Основною причиною виникнення низки екологічних проблем у системі сільськогосподарського землекористування є трансформа-

ція земельних відносин України до ринкового типу без сформованих ефективних механізмів реформування. Фактично відсутній реальний механізм за цільовим використанням сільськогосподарських земель. Незважаючи на існування низки нормативних документів, які регулюють структури посівних площ, реально вони не впливають на стан справ.

Унікальним з точки зору вирішення екологічних проблем є досвід роботи ПП «Агро-екологія» Шишацького району Полтавської області. Зокрема, керівник цього підприємства С. Антоненко вважає, що єдиним виходом із кризової ситуації, що склалася, має стати зміна агрохімічної концепції землеробства на агробіологічну — таку, що узгоджується із законами Природи [32]. Закони ці прості: рослини засвоюють і концентрують у собі енергію Сонця, частково передають її тваринам. Відмерлі рослини й тварини та їх виділення потрапляють у землю й стають харчуванням для ґрунтових мікроорганізмів. Які, своєю чергою, переробляють і знову передають накопичені у ґрунті органічні та мінеральні речовини рослинам. На жаль, втілення подібної системи землекористування в сучасних умовах внаслідок суттєвих обмежень об'єктивного і суб'єктивного характеру навряд чи можливо.

Демографічну ситуацію на селі, особливо в депресивних селах та тих, що вимирають, можна поліпшити тільки створивши сприятливе життєве середовище. Воно включає в себе стан довкілля, розвинуту соціальну інфраструктуру, забезпечення сільських жителів високопродуктивними робочими місцями, які б за оплатою, престижністю відповідали робочим місцям, створеним у містах. Таким чином, соціальна інфраструктура відіграє важливу роль у формуванні сприятливого життєвого середовища на селі та забезпеченні сталості розвитку сільського господарства загалом. Розвиток соціальної інфраструктури передбачає створення й фінансову підтримку закладів культури, освіти, охорони здоров'я, розбудову житлово-комунального комплексу тощо [33].

Регіональний сільський розвиток (РСР) — це концепція, яка використовується під час планування проектів розвитку сільських регіонів та їх подальшого впровадження. Ця концепція адресована особам, які приймають рішення на рівні місцевих органів влади, а також державним та регіональним органам влади, неурядовим організаціям, консультантам та організаціям, які надають технічне сприяння в галузі сільського розвитку. Концепція регіонального сільського розвитку спрямована на стабілізацію та поліпшення умов життя населення в сіль-

ських регіонах за особливого фокусування на найбільш вразливих групах населення. Головна теза концепції РСР заснована на тому, що сільський розвиток та масова бідність меншою мірою є результатом особистісних недоліків місцевого населення та більше обумовлені недоліками в економічній, соціальній та інституційній системі [34].

Світовий досвід свідчить, що найбільш оптимальним та альтернативним способом відновлення і достатнього функціонування сільських територій є їх сталий розвиток, який можливий лише за умови подолання соціального занепаду і забезпечення їх комплексного соціально-економічного розвитку. Соціальна складова сталого розвитку сільських територій є складним процесом, що гармонійно поєднує такі елементи, як створення нових робочих місць і збільшення реальних доходів населення, збереження та охорона навколишнього природного середовища, поліпшення сільських умов проживання і збагачення культурної спадщини [35].

У Європейській хартії сільських районів (у доповіді Парламентської асамблеї Ради Європи) сільським районом вважалася «протяжність внутрішньої чи прибережної сільської місцевості, включаючи малі міста і села, основна частина території якої використовувалася для ведення сільського та лісового господарств, ремесел, пов'язаних з водою, та рибальства, економічної та культурної діяльності місцевих жителів (ремесла, промисловість, сфера послуг та ін.), заміської рекреації та зон відпочинку (чи природних заповідників) та інших цілей, таких як зведення житла» [36].

Найважливіше значення мають і такі тісно пов'язані між собою аспекти сільського розвитку, як рекреаційний та екологічний. На поєднанні сільськогосподарської роботи з активним відпочинком у сільських умовах базується такий надзвичайно актуальний у світі різновид туристичного бізнесу, як агротуризм. Значимість сільської території для суспільства зростає мірою актуалізації охорони навколишнього середовища й виробництва екологічно безпечного продовольства. У світі збільшується попит на харчові продукти, вироблені в умовах екстенсивного ведення господарства, вважається, що воно більшою мірою гарантує показники якості та екологічної безпеки. Використовуючи екологічно безпечні як традиційні, так і сучасні аграрні технології, український селянин має всі передумови для того, аби стати значним світовим постачальником екологічно безпечної продукції [37].

З огляду на вищевикладене вважаємо доцільним запропонувати власне визначення ста-

лого розвитку сільських територій, як розвитку який забезпечує підвищення рівня та якості життя сільських мешканців з забезпеченням їх соціальних потреб та можливості передачі наступним поколінням природного біорізноманіття відповідних територій. В даному випадку підвищення рівня життя сільських мешканців акумулює в собі економічний розвиток в його комплексному розумінні. Соціальний розвиток повинен базуватись на задоволенні соціальних потреб відповідних громад в якісних медичних послугах, освіті, культурному розвитку. Екологічна складова визначена як збереження біорізноманіття, яке, своєю чергою, включає в себе таке ведення господарської діяльності, яке дає можливість не погіршувати природні складові сільських територій. Сьогодні це можливо навіть за умов інтенсивного виробництва, однак при дотриманні оптимального співвідношення структури землекористування та наявності галузі тваринництва у структурі виробництва.

ВИСНОВКИ

Перелічені проблеми свідчать про серйозність ситуації з сільським розвитком. При цьому проблема полягає в усіх трьох складових: економічній, екологічній та соціальній. Успішні приклади подолання проблем, імовірніше, є винятком, ніж правилом. Тож постає питання розробки державної політики розвитку сільських територій на засадах сталого розвитку. Основні принципи цього розвитку мають бути пов'язані з такими елементами:

- вільний розвиток підприємництва на селі на засадах партнерства з державними установами з точки зору організації взаємодії та кооперації;

- законодавча обмеженість діяльності агрохолдингів у територіальних одиницях з посиленням їх соціальної відповідальності за розвиток сільських територій;

- введення економічно відповідальної системи контролю за дотриманням науково обґрунтованих норм використання сільськогосподарських земель;

- створення умов для підтримки галузі тваринництва, зокрема через податковий механізм та компенсації відсоткової ставки по банківським кредитам.

Це далеко не повний перелік тих заходів, які можуть бути реально задіяні під час проведення відповідної державної політики. Однак, безумовно, на шляху успішного їх реального використання є проблема коштів. Без розвитку підприємницьких структур на селі реального переходу на шлях сталого розвитку не буде.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брижань І.А. Умови та чинники переходу України до моделі сталого розвитку. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2013. № 1. С. 128–133.
2. Вернадский В.И. Живое вещество. Москва: Наука, 1978. 358 с.
3. Стратічук Н. В. Сталий розвиток — виклик людства глобальними загрозами. *Таврійський науковий вісник*. 2014. № 87. С. 184–189.
4. Шیان Д.В. Циклічність у формуванні сталого розвитку сільського господарства: монографія. Харків: ХНАУ, 2011. 349 с.
5. Інклюзивний сільський розвиток в Україні: монографія / за ред. д-ра екон.наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної. Київ: НАН України, 2020. 257 с.
6. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки: наукова доповідь / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної. Київ: НАН України, 2018. 152 с.
7. Valentinov V., Roth S., Pies I. Social Goals in the Theory of the Firm: A Systems Theory View. *Administration & Society*. 2020. № 7. doi:10.1177/0095399720933826
8. Laszlo Vasa, Aleksandra Angeloska, Nikola M. Trendov. Comparative analysis of circular agriculture development in selected Western Balkan countries based on sustainable performance indicators. *Economic Annals-XXI*. 2018. Vol. 168 (11–12). P. 44–47.
9. Kravchenko O., Kucher A., Heldak M., Kucher L., Wyszumulek J. Socio-Economic Transformations in Ukraine towards the Sustainable Development of Agriculture. *Sustainability*. 2020. 12 (13). <https://doi.org/10.3390/su12135441>
10. Малік М.Й., Мамчур В.А., Шпикуляк О.Г. Інституціональне середовище та формування соціальної відповідальності аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2017. № 12. С. 5–13.
11. Пластун О., Сльнікова Ю., Шелюк А., Воронцова А., Артеменко А. Роль державної інвестиційної політики та відповідального інвестування у фінансуванні сталого розвитку. *Agricultural and Resource Economics*. 2020. №. 6 (2). С. 108–125.
12. Rudejchuk S.V. Trends of development of social responsible investment in Ukraine: accounting principles. *Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*. 2017. №. 2(37). P. 83–86. [https://doi.org/10.26642/pbo-2017-2\(37\)-83-86](https://doi.org/10.26642/pbo-2017-2(37)-83-86).
13. Хвесик М.А., Коваленко А.О. Дослідження проблем економіки природокористування і сталого розвитку: міжнародний аспект. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України: Зб. наук. пр. 2017. С. 8–19.
14. Yatsiv I., Kolodiichuk V. Formation of social responsibility of large agricultural land users in Ukraine. *Economic Annals-XXI*. 2017. № 168 (11–12). pp. 48–52. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V168-10>
15. Пашков І.А. Земля як чинник соціального розвитку. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 37. С. 34–37.
16. Варченко О.М., Даниленко А.С. Складові економічного механізму сталого розвитку сільського господарства. *Економіка та управління АПК*. 2012. № 8 (95). С. 5–9.
17. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект / Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.М. Заяць та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.
18. Мартинюк Г.П. Теоретичне обґрунтування етапів відродження галузі скотарства. *Вісник ЖНАЕУ*. 2012. № 1(2). С. 204–211.
19. Березівський П.С. Відродження галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області: оцінка, проблеми, прогнози. *Економіка АПК*. 2010. № 2. С. 15–18.
20. Губені О.Е., Поліщук О.П. Комплексний підхід до стійкого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2009. № 10. С. 127–130.
21. Кропивко М.Ф. Організація державного і самоврядного управління розвитком сільських територій. *Економіка АПК*. 2005. № 11. С. 60–62.
22. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 3–10.
23. Москаленко А.М. Теоретичні та методологічні засади ефективного використання сільськогосподарських земель Полісся України: монографія. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2015. 335 с.
24. Беземчук О.Г. Проблеми управління земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств. *Вісник ЖНАЕУ*. 2012. № 1(2). С. 160–170.
25. Величко А.Є. Формування обслуговуючих кооперативів — дієвий шлях сталого розвитку сільських територій. *Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*. 2013. № 2. С. 201–204.
26. Белевят О.А. Земельний потенціал сільських територій у контексті забезпечення їх сталого розвитку. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2012. Т. 1. Вип. 4 (68). С. 63–69.
27. Москаленко А.М. Формування нових землекористувань в сільському господарстві. *Актуальні Проблеми Економіки*. 2015. № 11. С. 267–276.

28. Гринчук С.В. Особливості діяльності агрохолдингів та їх вплив на розвиток сільських територій. *Вісник ЖНАЕУ*. 2012. № 2 (2). С. 27–34.
29. Чужмир К.М. Інноваційне забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2012. №. 2 (66). С. 115–120.
30. Пашков І.А. Земля як чинник соціального розвитку. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. № 37. С. 34–37.
31. Лазарева О.В. Методичні аспекти формування економіко-екологічного механізму управління землекористуванням. *Економіка АПК*. 2006. № 12. С. 62–65.
32. Антоненко С.С., Антоненко А.С., Лук'яненко Т.В. Соціально-етичні засади органічного землеробства. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2013. № 2. С. 7–9.
33. Морозова Г.С. Соціальна інфраструктура села та її вплив на сталий розвиток сільськогосподарських підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2012. № 4(1). С. 210–215.
34. Руснак А.В. Концептуальні підходи до регулювання та управління розвитком сільських територій. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2013. № 2 (7). С. 245–248.
35. Мороз Т.О. Розвиток соціально орієнтованого середовища сільських територій. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2012. № 2 (66). С. 121–125.
36. Rural realities in the European Union. URL: [http:// www.ec.europa.eu](http://www.ec.europa.eu).
37. Малиновський А.С. Підгородецький Д. О. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій Житомирщини. *Вісник ЖНАЕУ*. 2012. № 1(2). С. 141–150.

ECONOMIC COMPONENT IN THE FIELD OF LIVESTOCK AS A FACTOR OF FORMATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF RURAL AREAS

V.A. Moskalenko

Candidate of Economics, Associate Professor, Chair of Marketing, PR Technologies and Logistics,
Chernihiv Polytechnic National University
(Chernihiv, Ukraine)

e-mail: m.valentina.an@ukr/net; ORCID: 0000-0002-9469-9363

V.P. Kolosha

Director at Private Agricultural Enterprise 'Piskivske'
(Village of Pisky, District of Bakhmach, Region of Chernihiv, Ukraine)

e-mail: piskivske@ukr.net ORCID: 0000-0003-3946-6775

The article deals with the problems of the influence of the livestock sector on the formation of sustainable development of rural areas. It is emphasized that currently global problems have formed in the world, namely: differentiation in living standards between developed countries and 'third world' countries, significant differentiation of income levels among most countries, environmental pollution, limited and reduced easily accessible natural resources, degradation of agricultural lands. Today, the principles of sustainable development are recognized as strategic directions for the development of the sector by the world's leading countries. In the process of research, dialectical methods of cognition of processes and phenomena, monographic method (analysis of views on the concept of sustainable development), abstract-logical (theoretical generalizations and formulation of conclusions) were used. The article addresses the problems of the influence of the livestock sector on the formation of sustainable development of rural areas. A brief overview of approaches and principles for the interpretation of the concept of 'sustainable development' was conducted. It is noted that the current situation in rural areas is critical in terms of, first of all, social and environmental problems. The livestock sector should become one of the elements of their solution. It is noted that its development allows not only to diversify production, but also to improve the social situation and solve certain environmental problems. The authors give their own definition of rural development as a development that provides an increase in the level and quality of life of rural residents with the provision of their social needs and the ability to pass on the natural biodiversity of the respective areas to future generations. It is emphasized that this definition combines economic, social and environmental development.

The key principles of the state policy in development of rural territories on the principles of sustainable development with allocation of its constituent elements are formulated. Measures for sustainable development of rural areas through the support of the livestock sector as one of the components of agricultural production are proposed. It is noted that intensive production is possible today, provided that the optimal ratio of the structure of land use and the presence of the livestock sector in the structure of production is maintained.

Keywords: *sustained development, social development, environmental condition of the territory, livestock efficiency, economical efficiency.*

REFERENCES

1. Bryzhan, I.A. (2013). Umovy ta chynnyky perekhodu Ukrainy do modeli staloho rozvytku [Conditions and factors of Ukraine's transition to the model of sustainable development]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii — Bulletin of Poltava State Agrarian Academy*, 1, 128–133 [in Ukrainian].
2. Vernadskyi, V.Y. (1978). *Zhyvov veshchestvo [Living matter]*. Moskva: Nauka [in Russian].
3. Strachuk, N.V. (2014). Stalyi rozvytok — vyklyk liudstva hlobalnymy zahrozamy [Sustainable development is a challenge to humanity with global threats]. *Tavriiskyi naukovi visnyk — Taurida Scientific Herald*, 87, 184–189 [in Ukrainian].
4. Shyian, D.V. (2011). *Tsyklichnist u formuvanni staloho rozvytku silskoho hospodarstva: monohrafiia [Cyclicity in the formation of sustainable development of agriculture: a monograph]*. Kharkiv: KhNAU [in Ukrainian].
5. Borodina, O.M. & et al. (2020). *Inklyuzyvnyi silskyi rozvytok v Ukraini: monohrafiia [Inclusive rural development in Ukraine: monograph]*. Kyiv: NAN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Borodina, O.M. & et al. (2018). *Ahrarnyi i silskyi rozvytok dlia zrostantia ta onovlennia ukraïnskoi ekonomiky: naukova dopovid [Agrarian and rural development for growth and renewal of the Ukrainian economy: a scientific report]*. Kyiv: NAN Ukrainy [in Ukrainian].
7. Valentinov, V., Roth, S., & Pies, I. (2020). Social Goals in the Theory of the Firm: A Systems Theory View. *Administration & Society*, 7 [in English]. doi:10.1177/0095399720933826
8. Laszlo Vasa, Aleksandra, Angeloska, Nikola, M. Trendov. (2018). Comparative analysis of circular agriculture development in selected Western Balkan countries based on sustainable performance indicators. *Economic Annals-XXI*, 168 (11–12), 44–47 [in English].
9. Kravchenko, O., Kucher, A., Heldak, M., Kucher, L. & Wyszulek, J. (2020). Socio-Economic Transformations in Ukraine towards the Sustainable Development of Agriculture. *Sustainability*, 12(13) [in English]. <https://doi.org/10.3390/su12135441>
10. Malik, M.Y., Mamchur, V.A. & Shpykuliak, O.H. (2017). Instytutsionalne seredovyshe ta formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti ahrarnykh pidpriemstv [Institutional environment and formation of social responsibility of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK — The economy of agroindustrial complex*, 12, 5–13 [in Ukrainian].
11. Plastun, O., Yelnikova, Yu., Sheliuk, A., Vorontsova A. & Artemenko, A. (2020). Rol derzhavnoi investytsiinoi polityky ta vidpovidalnoho investuvannia u finansuvanni staloho rozvytku [The role of public investment policy and responsible investment in financing sustainable development]. *Agricultural and Resource Economics*, 6 (2), 108–125 [in Ukrainian].
12. Rudejchuk, S.V. (2017). Trends of development of social responsible investment in Ukraine: accounting principles. *Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, 2(37), 83–86 [in English]. [https://doi.org/10.26642/pbo-2017-2\(37\)-83-86](https://doi.org/10.26642/pbo-2017-2(37)-83-86).
13. Khvesyk, M.A. & Kovalenko, A.O. (2017). Doslidzhennia problem ekonomiky pryrodokorystuvannia i staloho rozvytku: mizhnarodnyi aspekt [Research of problems of economics of nature management and sustainable development: international aspect.]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*. Kyiv: DU IEPSR NAN Ukrainy: Zb. nauk. pr, 8–19 [in Ukrainian].
14. Yatsiv, I. & Kolodiichuk, V. (2017). Formation of social responsibility of large agricultural land users in Ukraine. *Economic Annals-XXI*, 168 (11-12), 48–52 [in English]. <https://doi.org/10.21003/ea.V168-10>.
15. Pashkov, I.A. (2009). Zemlia yak chynnyk sotsialnoho rozvytku [Land as a factor of social development]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA — Humanities Bulletin of Zaporizhzhie State Engineering Academy*, 37, 34–37 [in Ukrainian].
16. Varchenko, O.M. & Danylenko, A.S. (2012). Skladovi ekonomichnoho mekhanizmu staloho rozvytku silskoho hospodarstva [Components of the economic mechanism of sustainable development of agriculture]. *Ekonomika ta upravlinnia APK — AIC Economics and Management*, 8 (95), 5–9 [in Ukrainian].
17. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Zaiats, V.M. & et al. (2016). *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyi aspekt [Entrepreneurship and cooperation development: institutional aspect]*. Kyiv: NNTs «IAE» [in Ukrainian].
18. Martyniuk, H.P. (2012). Teoretychne obgruntuvannia etapiv vidrozhennia haluzi skotarstva [Theoretical substantiation of the stages of revival of the livestock industry]. *Visnyk ZhNAEU*, 1(2), 204–211 [in Ukrainian].
19. Berezivskiy, P.S. (2010). Vidrozhennia haluzi skotarstva u silskohospodarskykh pidpriemstvakh Lvivskoi oblasti: otsinka, problemy, prohnozy [Revival of the livestock industry in agricultural enterprises of Lviv region: assessment, problems, forecasts.]. *Ekonomika APK — The economy of agroindustrial complex*, 2, 15–18 [in Ukrainian].
20. Hubeni, O.E. & Polishchuk, O.P. (2009). Kompleksnyi pidkhid do stiikoho rozvytku silskykh terytorii [An integrated approach to sustainable rural development]. *Ekonomika APK — The economy of agroindustrial complex*, 10, 127–130 [in Ukrainian].
21. Kropyvko, M.F. (2005). Orhanizatsiia derzhavnoho i samovriadnoho upravlinnia rozvytkom silskykh

- terytorii [Organization of state and self-government management of rural development]. *Ekonomika APK — The economy of agroindustrial complex*, 11, 60–62 [in Ukrainian].
22. Yurchyshyn, V.V. (2005). Silski terytorii yak systemoutvoriuiuchi faktory rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky [Rural areas as system-forming factors in the development of the agricultural sector of the economy]. *Ekonomika APK — The economy of agroindustrial complex*, 3, 3–10 [in Ukrainian].
 23. Moskalenko, A.M. [2015]. *Teoretychni ta metodolohichni zasady efektyvnoho vykorystannia silskohospodarskykh zemel Polissia Ukrainy: monohrafiia [Theoretical and methodological principles of effective use of agricultural lands of Polissya of Ukraine: monograph.]*. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M [in Ukrainian].
 24. Bezemchuk, O.H. (2012). Problemy upravlinnia zemelnymy resursamy silskohospodarskykh pidpriemstv [Problems of land management of agricultural enterprises]. *Visnyk ZhNAEU*, 1 (2), 160–170 [in Ukrainian].
 25. Velychko, A.Ye. (2013). Formuvannia obsluhovuiuchykh kooperatyviv — diievyi shliakh staloho rozvytku silskykh terytorii [The formation of service cooperatives is an effective way of sustainable development of rural areas.]. *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo ahrarno-ekonomichnoho universytetu*, 2, 201–204 [in Ukrainian].
 26. Beleviat, O.A. (2012). Zemelniy potentsial silskykh terytorii u konteksti zabezpechennia yikh staloho rozvytku [Land potential of rural areas in the context of ensuring their sustainable development]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia — Ukrainian Black Sea region agrarian science*, 1, 4 (68), 63–69 [in Ukrainian].
 27. Moskalenko, A.M. (2015). Formuvannia novykh zemlekorystuvan v silskomu hospodarstvi [Formation of new land uses in agriculture]. *Aktualni Problemy Ekonomiky — Actual Problems of Economics*, 11, 267–276 [in Ukrainian].
 28. Hrynchuk, S.V. (2012). Osoblyvosti diialnosti ahrokhodyniv ta yikh vplyv na rozvytok silskykh terytorii [Features of agricultural holdings and their impact on rural development]. *Visnyk ZhNAE*, 2(2), 27–34 [in Ukrainian].
 29. Chuzhmyr, K.M. (2012). Innovatsiine zabezpechennia staloho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky [Innovative provision of sustainable development of the agricultural sector of the economy]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia — Ukrainian Black Sea region agrarian science*, 2 (66), 115–120 [in Ukrainian].
 30. Pashkov, I.A. (2009). Zemlia yak chynnyk sotsialnoho rozvytku [Land as a factor of social development]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA — Humanities Bulletin of Zaporizhzhie State Engineering Academy*, 37, 34–37 [in Ukrainian].
 31. Lazareva, O.V. (2006). Metodychni aspekty formuvannia ekonomiko-ekolohichnoho mekhanizmu upravlinnia zemlekorystuvanniam [Methodical aspects of formation of economic and ecological mechanism of land use management]. *Ekonomika APK — The economy of agroindustrial complex*, 12, 62–65 [in Ukrainian].
 32. Antonets, S.S., Antonets, A.S. & Luk'ianenko, T.V. (2013). Sotsialno-etychni zasady orhanichnoho zemlerobstva [Socio-ethical principles of organic farming]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii — Bulletin of Poltava State Agrarian Academy*, 2, 7–9 [in Ukrainian].
 33. Morozova, H.S. (2012). Sotsialna infrastruktura sela ta yii vplyv na stalyy rozvytok silskohospodarskykh pidpriemstv [Social infrastructure of the village and its impact on sustainable development of agricultural enterprises]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, (1), 210–215 [in Ukrainian].
 34. Rusnak, A.V. (2013). Kontseptualni pidkhody do rehuliuвання ta upravlinnia rozvytkom silskykh terytorii [Conceptual approaches to regulation and management of rural development]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, 2(7), 245–248 [in Ukrainian].
 35. Moroz, T.O. (2012). Rozvytok sotsialno orientovanoho seredovyscha silskykh terytorii [Development of socially oriented environment of rural areas]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia — Ukrainian Black Sea region agrarian science*, 2 (66), 121–125 [in Ukrainian].
 36. Rural realities in the European Union. URL: <http://www.ec.europa.eu> [in English].
 37. Malynovskyi, A.S. & Pidhorodetskyi, D.O. (2012). Problemy ta perspektyvy rozvytku silskykh terytorii Zhytomyrshchyny (Problems and prospects of rural development of Zhytomyr region). *Visnyk ZhNAEU*, 1 (2), 141–150 [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Москаленко Валентина Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики національного університету «Чернігівська політехніка» (вул. Гонча, 78/111, м. Чернігів, Україна, 14005; e-mail: m.valentina.an@ukr.net; тел.: 0660598160; ORCID: 0000-0002-9469-9363).

Колоша Валерій Петрович, директор ПСП «Пісківське» (с. Піски, Бахмацький район, Чернігівська область, Україна, 16542); e-mail: piskivske@ukr.net; тел.: 0500747522; ORCID: 0000-0003-3946-6775).